
ALBANCI U *PRIMJERIMA ČOJSTVA I JUNAŠTVA* MARKA MILJANOVA

Marijan Mašo Miljić

In his *Examples of Humanity and Heroism*, duke Marko Miljanov left a legacy and a moral testament to both the Montenegrin and Albanian clans. Examples of humanity and heroism represent a wreath of ethical deeds, which emanate the Montenegrin and Albanian worldviews, the philosophy of life and the affirmation of humanity as doing good and being kind to others, but also as defending oneself in the halo of honour and ethical glory, which remained in centuries long memory of people, that is not only the illumination of the past but also a pledge for the future.

Marko Miljanov Popović (1833–1901), crnogorski vojvoda i pisac, nesumnjivo je jedan od najboljih poznavalaca života i običaja, karakterologije i morala, etnosa i etosa Albanaca, albanskog naroda uopšte. On je u svojim većim i manjim djelima ostavio o njima dragocjena svjedočanstva i građu vezane za 19. vijek, ali i ranije vrijeme, pogotovo o Albancima sa prostora Malesije, s kojima je, kao Kuč, živio u susjedstvu i bio višestruko povezan.

Marko Miljanov je o Albancima (*Arbanasima* kako se u njegovo vrijeme govorilo) pisao u svojim djelima: *Život i običaji Arbanasa* (1907), *Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi* (1904), *Primjeri čojstva i junaštva* (1901), kao i u manjim fragmentima i pismima. To je dragocjena, nezaobilazna građa, zabilježena vjerno, pouzdano.

Vojvoda Marko Miljanov živio je sa Albancima, družio se sa njima i bio u velikoj ljubavi i prijateljstvu. On je neposredno, lično, ali i iz priča, pjesama i predanja upoznao njihov život i običaje, duh i dušu, mentalitet, moralne i druge odlike sačuvane u teškim vremenima i dramatičnim istorijskim prilikama i surovim uslovima života.

Kao odličan posmatrač i učesnik u životu, on je posebno cijenio i volio stamenost, postojanost albanskog naroda koji je uprkos istorijskim okolnostima koje mu nijesu bile naklonjene i brojnim pritiscima osvajača, sačuvao svoje vjekovno moralno i duhovno nasljeđe, svoj jezik i običaje, etnos i etos, nacionalnu svijest i identitet. Marko Miljanov je isticao albanski otpor prema zavojevaču, iako je jedan dio plemenika prešao u islam ili se asimilovao.

Marko Miljanov je, kao i njegovi Kući, bio u vezi sa susjednim albanskim, malisorskim plemenima, sa kojima je bilo plemenskih i ličnih prijateljstava i neprijateljstava, sukoba ali i uzajamnog poštovanja, solidarnosti i sloge. On je u Malesiji bio izuzetno poštovan i voljen, omiljen, popularan kao izuzetan čovjek, junak i diplomata. Čak mu je u jednom momentu nuđena i albanska kruna.

Prema vojvodi Marku, Albanci su čestiti, viteški i hrabar narod, dostojan svakog poštovanja. Zato je on nastojao da Crnogorce i druge okolne narode upozna sa životom i običajima albanskog naroda, njihovim moralnim kodeksom i da razbije brojne predrasude i krive predstave o Albancima.

Zato je Marko Miljanov radio na međusobnom poznavanju, zbližavanju, pomaganju, slozi i razumijevanju, uzajamnom poštovanju, suživotu i zajedništvu pred izazovima budućnosti.

On je kao pisac i čovjek zapazio, isticao i afirmisao neke autentične vrijednosti albanskog naroda, kao što su između ostalog: naglašen osjećaj časti i poštenja, ličnog i kolektivnog ponosa i dostojanstva; ističe njihovo častoljublje, gostoprimitstvo, prijateljstvo, pobratimstvo, držanje do date riječi – *bese*, a opisao je i narodne običaje – svadbene, pogrebne, umir i krvnu

osvetu, kult narodne priče i pjesme, gusala, važnost predanja i tradicije i, nadasve, isticao primjere čojstva i junaštva.

U djelo Marka Miljanova *Primjeri čojstva i junaštva* ušli su i etički primjeri iz albanskog života sa prostora Malesije, u kojima su do izražaja došli ljepota moralnih podviga, na visini antičkih primjera duha, morala, dostojanstva, časti, pravde i slobode.

Sam autor ove jedinstvene knjige uzornih etičkih primjera lakonski je definisao *čojstvo i junaštvo*: „Junaštvo je braniti sebe od drugih, a čojstvo je braniti druge od sebe“.

U vijencu moralnih podviga u zadivljujućoj knjizi Marka Miljanova trećina se odnosi na pripadnike albanskog naroda. Izdvojićemo samo neke.

Marko Đeljošev Zatrepčanin, vrlo ugledan i cijenjen čovjek, našao se jednog dana sa družinom kod nekog ubla đe se poji stoka, dok je siromah Poj Ulja vadio vodu da napoji svoje stado. Pošto su mu se Marko i družina, kao siromahu, rugali i izazivali ga, njemu je to dosadilo, pa je posudom kojom je vadio vodu udario Marka u glavu i raskrvario ga. Družina je htjela da ga premlati ali Marko ne dade, govoreći: „Ne bili se mi siromahu rugat““. „Što smo tražili ono smo i našli!“ Na kraju pisac kaže da je Poj Ulja dobro prošao zato što je udario najboljega, a ne najgorega. Jer je Marko Đeljošev sa družinom postupio nemoralno ne samo prema siromahu, nego prema *čovjeku* koji ima dostojanstvo i pravo da se brani od drugih, protiv nasilja i neljudskosti. Udarac koji je dobio, Marka je osvijestio i podstakao da postupi čojski. Poj Ulja je pokazao junaštvo, a Marko čojstvo.

U narednom primjeru (br. 4) Tomu Petrovu Popoviću s Meduna bijaše Trenčo Dedin ubio sestraća, hotskoga barjaktara, koga je ujak žalio kao sina. Kada su se negdje kasnije sreli, Tomo ga je pitao zašto je ubio svoga kuma. Ubica je odgovorio da ga je na to nagnao neki drug, te mu je rekao da će ga ubiti, pa nije mogao da slaže kad je dao riječ. Mudri Tomo mu je kazao u duhu moralnog kodeksa: „E, ne bilo reć što ne valja, a već pošto si reka, iako si ga ubio. Jer datu riječ ne smiješ pogazit“, e

čast bi svoju pogazio!“ Ovaj postupak je najviši izraz mudrosti i morala. Tomo je oprostio ubici zbog uzvišenijeg razloga. Čast je vezana za datu riječ. Ko pogazi *besu*, pogazio je i obraz. A riječ uvijek ima cijenu, što treba znati.

U albanskom moralnom kodeksu cijenilo se žrtvovanje za drugog. U primjeru br. 5 kaže se kako se Adži Mujo iz Funarine žrtvovao da bi spasio brata, koji je bio dijete, kada su im na katunu udarili Klimenti da ih pobiju, a stoku plijene. Pošto su uhvatili maloga brata Šaba i navalili da ga posijeku i raskomadaju, on učinje juriš među napadače. Oni se ustremiše na njega a dijete ostaviše. Za to vrijeme mali brat je pobjegao i Mujo je to vidio prije nego su ga ubili napadači. Dao je svoju glavu za bratovu. Taj njegov podvih je opjevan u pjesmama arbanaškim, kao i to da je njegova majka, koja je to sve gledala, sjekirom posjekla glavu jednom napadaču i tako osvetila sina. A koga pjesma slavi zaslužio je vječni život.

Dešavalo se da uoči turskih udara na Kuće neki kučki plemenci prime mito i s Turcima krenu na svoje pleme, što je smatrano izdajom. Ali bilo je i onih koji nijesu pristajali na izdajstvo. U narednom zadivljujućem primjeru (br. 6) se govori o dvojici Kuća, Malisora, koji nijesu pristajali na izdajstvo, iako su bili u službi skadarskog vezira. Kad je turska vojska, na putu za Kuće, došla u Zetu, vezir je sjedio na prozoru jedne kule, a vojska je bila napolju oko nje. Vezir je s prozora pozvao Đulju Jovanova Podgrađanina: „Đulja, evo ti barjak carski da mi носиš pred vojskom na Drekaloviće!“ pa je spustio barjak s prozora niza zid. A Đilja je odgovorio: „Čestiti pašo, ne dopušta mi čast da dižem tvoj barjak na moju braću!“ Vezir je spustio konopac pored barjaka, govoreći: „Uzmi, Đulja, barjak pred vojskom, ali konopac na grlo!“ Đulja je odabrao konopac, a ne barjak na Kuće i sam se uputio na vješala i namakao konopac na grlo. Vezir ponovi isto pitanje, a Đulja s vješala reče: „Ostavljam na amanet moga svakoga Drekalovića, ma ja umirem za njih veselo“, pa prevrnu nogama dasku. Onda se vezir obratio Đuljinom zemljaku Ivezi da

bira između barjaka i konopca. I on se opredijelio za konopac i krenuo prema vješalima. Zadivljen tim prizorom i neviđenim junaštvom i čojstvom Ali-paša Osmanagić je tražio od vezira da Ivezu otkupi, ali vezir odbi, čak i to da ga pašin sin zamijeni, pa i on sam. Vezir i to odbi. Paša zavapi „Aman sve ću dat’ za njega: pare, i sina, i sebe, a njega ne dam!“ Tada se i u veziru nešto prelomilo, pa je Ivezu poklonio paši Osmanagiću. Utisak je bio toliko snažan, da je i vojska čestitala velikodušnost i jednom i drugom koju su svojim junačkim i čojskim podvigom izazvali Đulja i Iveza, koji nijesu htjeli biti izdajnici svoga roda i plemena, već su dostojanstveno pošli Đulja u smrt, Iveza na vješala pa u život, a obojica u narodnu pjesmu i legendu. Svi su izabrali čast i čojstvo. Kroz Đulju i Ivezu progovorio je lični i kolektivni ponos, svijest o tome da su narodni interesi iznad pojedinačnih. U okviru albansko-crnogorskog moralnog kodeksa progovorili su moralna čistota, ljudska solidarnost, požrtvovanje – junaštvo i čojstvo.

Bar Nika Zatrepčanin, iz sela Bankana, bio je poznat u narodu, tako da se govorilo: „Ko Bar Nik Ivan!“ Kao takav je smetao zakrvljenim albanskim plemenima, pa su mnogi vrebali da ga ubiju, ali im to nije uspijevalo.

Pošto je čuvao ovce pored Cijevne, jedna grupa od sedam klimenačkih čobana se dogovori da ga na prevaru ubije. Blizu njega će je čuvao ovce, oni jednoga dana organizuju pored nekoga vrela šišanje i brijanje, pošto je jedan od njih to umio da radi kao pravi berberin. Znali su kad ga pozovu da Barlu čast neće dopustiti da ne dođe, iako je njih sedmorica. Kad je došao red na njega, on je mirno sjeo, ali nije odložio oružje, jer je znao šta mu spremaju. Kad je „berberin“ došao pod Barlovo grlo, uzdrhtala mu je ruka. Barl ga je jednom rukom dohvatio a drugom mu zapeo pušku u pas, rekavši: „Izvadi iz glave to što misliš, no britvi!“ Kad je brijanje završio, razišli su se. Ali Barl o tome klimenačkom poniženju nije pričao nikome, a ispričao je njih sedmorica.

U ovome primjeru došli su do izražaja hrabrost, dostojanstvo, ponos, duhovna visina i čojstvo, s jedne strane, a s druge, niskost,

podmuklost, nesojluk, izgubljeno dostojanstvo, kukavičluk. Sedmorica su sebe ponizila a ne Nik Barla. On se pokazao kao dobar čovjek, junak, vitez koji brani sebe, a štiti druge.

U primjeru drugom (br. 20) se kaže da „Arbanas neće ljeba da ije u onoga što mu misli zlo učinjet“. Jer po moralnom kodeksu njegovog naroda, ako bi od krvnika hljeba jeo, ne smije mu zlo učinjeti, jer bi ga pravda stigla a sve njegovo „svrnulo i okrenulo naopako“. Tako se desilo i Ujku Gilinom Klimenti, koji se svetio Kućima, kada je jedne noći iscrpljen i iznemogao pojeo njihovu glavicu kupusa i time morao da prekine dalju osvetu.

Naredni primjer (br. 22) je saga o prijateljstvu. Naime, Osman Burdža, koji je služio kod zabita podgoričkog Ali-bega Lekića, iz plemena Grude, svadio se sa njegovih trideset plemenika, kojima je bio okružen. Pošto je bio bez bratstva, morao je da bježi doma i da se krije da ga ne ubiju. Zato nije izlazio dvije neđelje na dva pazara. Ako i treći ne bi izašao, to bi značilo da se plaši i da je kukavica. Zato se požalio svome prijatelju Aliji, koji je, iako svjestan da može i sam poginuti u susretu sa trideset Gruda, pristao da sa prijateljem izađe i sačuva mu obraz. Oni su se tri puta sreli sa grudskim siledžijama, u očekivanju da sinu mačevi, ali se ne htješe ukloniti, već se tri puta probiše kroz njih. Ali ne dođe do boja. Narod se divio takvoj hrabrosti i prijateljstvu njih dvojice. Pogotovo je Alija „aferim dobio, koji je sačuvaio Osmanu život, a sebe čast“.

Priča o Ristu Božininom Vasojeviću i Lekiću Ivanu iz Zatrijepča je primjer (24) praštanja na visinama čojstva. Naime, Risto je udario Lekića Ivana puškom u potiljak da bi ga pokrao, misleći da za to neće niko znati, pošto je mislio da ga je ubio namrtvo. No, Lekiću nađoše neki Vasojevići polumrtva i on kaza ko mu je to učinio. Prestupnika uhvatiše i predadoše sudu. Sud ga osudi na vječitu tamnicu. Pošto se oporavio, Lekić je otišao u sud i molio da mu pokloni i pušti krvnika iz tamnice, iako ga je pretukao i oko mu izbio. Sud je njegovu molbu odbio. Po Lekiću, prestupnik je učinio višu sramotu sam sebi, no njemu, pa kad je tako zašto

mu ne bi oprostio. Čak se obraćao i knjazu, ali zaludu je molio za ono što nije po zakonu. Međutim, Lekino čojstvo i mudrost su učinili takav utisak na crnogorskog knjaza da ga pušti. Ali u narodu Lekine riječi nijesu zaboravljene: „Ako nije pravo, a ono je bolje da se pušti; od dobra činjet nitko se kajat neće“. Leka je imao šezdeset, a Risto osamnaest godina.

I sljedeći primjer (23) je o praštanju i čojstvu. Arbanaška četa je htjela da ubije Mulj Čoka iz Plava koji je išao u planinu, a imao je dvije žene – jednu dobru, a drugu rđavu. Rđava je bila doma, a dobra u planini. Kad je išao iz Plava u planinu ne smješe mu niko udariti, znajući da je junak. Ali poslije nekoliko dana kad se vraćao doma izgledao je jadno i onemoćalo. Četa ga uhvati bez muke živa, a on se nije branio, što naoružani napadači nijesu mogli da vjeruju. Pa su mu rekli ako im objasni o čemu se radi da će mu život oprostiti. On reče da ima dvije žene, dobru i zlu. Pa kad ide kod dobre niko mu ne može ništa, a kad ide kod one rđave, od koje je izgubio pamet i snagu, lako ga je uhvatiti. Arnauti mu rekoše: „To je viša sramota od pogibije. Eto ti život oprostismo, zato što si ni pravo kaza“. Konja i oružje mu ne oprostiše. Ali je morao i dati riječ da će kad dođe doma otpustiti zlu ženu, a onda će mu vratiti konja i oružje. Tako je i bilo.

Kod Albanaca je bio snažan kult domaćeg ognjišta i gosta. Tako je nekom prilikom, u zoru u sukobu Kuča i Turaka, Krco Lazarev da ne bi bio uhvaćen i ubijen utekao u Podgoricu i ubježao u kuću Lek Ivana. Čerka njegova je videla đe neki ljudi ćeraju čovjeka i rekla ocu, a on njoj iz postelje reče: „Otvori vrata tome što bježi, a zatvori tome što ćera!“ Kad je Krco ušao u kuću cijela porodica je skočila da ga brani od poćere, jer bi po arbanaškom moralnom kodeksu pala velika sramota na kuću ako bi ga predali ili upuštili. Pogotovo se u toj situaciji isticala majka Lek Ivana, zaklinjući sinove majčinim mlijekom da ga ne upušte: „Udrite, sinovi, tako ve ne gubalo mlijeko kojim ste se odavlen odranili! Ne dajte svoga prijatelja kojega vi je boža sudbina poslala da se vaš oganj utuli s njegovom i vašom krvi zajedno pomiješanom, a ne njegovom

samom! Udrite, đeco, Bog je zar reka da mi nemamo više vijeka, no se svršava naša, teke dâ Bog s obrazom!“

Pošto su videli da se neće proći bez pogibije, goniodi odoše pašama da pošalju nizame. Međutim, Lek Ivan je prijekijem putem uspio da s bratom, sinom i prijateljem pobjegne u Kuće. Majka je nastojala da vojsku zagovori dok oni odmaknu. Turci zarobe majku i ženu Lekinu s đecom da ih ćeraju u Carigrad, ali ne dade Lek Šaban, poglavica grudski, rekavši da bi se za to sva Arbanija digla na oružje.

Porodica zadobi slavu u narodu, pogotovo majka za junačko pregnuće, koja „iz dubine duše hoćaše sve svoje dat, tek da saćuva ćast, s kojom se Arbanasi toliko ponose i diće!“

Marko Miljanov je u svojim *Primjerima ćojstva i junaštva* istakao i još nekoliko albanskih heroina koje zadivljuju svojim moralnim podvizima.

U zadivljućem primjeru (br. 13) isprićana je jedna istinita anegdota o arbanaškoj udovici koja je ženila sina jedinca. Svatovi su doveli nevjestu. Po večeri se stalo, po obićajima arbanaškim, veseliti, igrati i pjevati. Šesnaestogodišnji mladoženja Redžo pođe da pogleda i namiri svatovske konje. Po nesreći, jedan konj ga udari nogom u ćelo i on pade mrtav. Majka ga nađe, stavi u jasje i pokri sijenom da ga drugi ne nađu. Onda je došla među svatove, igrala i pjevala kao da se nije ništa desilo, a kako je njoj bilo može se samo zamisliti. Na ćuđenje i pitanje svatova đe je mladoženja, zašto ne igra i ne pjeva, ona je odgovorila da se nešto zagovorio, pa je uskakala u kolo, igrala sa svatovima i snahom.

Po obićaju, veselje je trajalo do ujutru. Kad je bilo da se ide na vjenćanje u crkvu, pošto ga je obukla u najljepše haljine, majka je mrtvog sina donijela sa slugama među svatove. Onda je sjela pored njega, tužala i naricala, govorila mu da ga ćekaju nevjesta i svatovi da idu na vjenćanje.

Redžovu nesuđenu nevjestu svatovi su povelili njenoj ući, a majka je ostala da nariće i oplakuje svoga sina. O njoj je ostao spomen u narodnoj pjesmi i predanju kao primjeru najuzvišenijeg

čojstva. Ona je bol za sinom junački trpjela i nosila u sebi. Nije željela da prekine veselje porodično i plemensko, a i da se oduži sinu, jer to mu je ujedno bila i svadba i posljednji ispraćaj. Majka se uzdigla iznad svoje tragedije. Njeno plemenito srce je sve izdržalo. Kuća je doživjela višu čast, a majka moralnu slavu.

Takođe, još jedan primjer (br. 14) podviga arbanaške majke zaslužuje najviši pomen.

Poslije rata vezira skadarskog Bušatlje sa sultanom, vezir je posjekao glavare arbanaške koji su bili protiv njega, a za sultana. Onda je poslao za glavare šaljske da i njih posiječe. Znajući šta ih čeka, oni jedan drugom daju besu da ne predaju oružje već da poginu pod njim. Bilo ih je osamnaest, tako da kad su došli u Skadar pobili su sve ko im je bio na putu dok su došli do vezirova dvora. Ubiše mu dva sina, a vezir pobježe. Oni se zatvoriše u vezirovu kuću da se brane. Kad su Turci videli da im ne mogu ništa, zapališe kuću. Svi pozivi da na vjeru izađu bili su uzaludni. Šaljani, uz pjesmu i plotune, svi izgorješe osim jednog šesnaestogodišnjeg momčeta, jedinca u majke, koje se nekako spasi i poslije tri dana stiže doma.

U Šalji se već bilo čulo da su svi izginuli, tako da je pred svakom kućom bio okupljen narod i plač. I mladić je pred svojom kućom našao majku i narod će plaču i kukaju. Kad se pojavio svi se oveseliše osim majke. Ona je sina začuđeno gledala, pitajući se odakle sad on, đe mu je družina. On je sve ispričao, a ona, u duhu antičkih heroína, reče: „Kukajte braćo i prijatelji, nema majka sina, nije ovo moj sin već nikad, kad ja nijesam rodila sina da smije poginut đe ginu šaljski junaci! Ja sam više no udovica i samoronica!“, pa nastavi da tuži i nariče. Svak se skamenio od ovog prizora. Zbunjeni sin je pitao šta da radi, a ona mu rekla: „Ako hoćeš da si moj sin, idi na Skadar da te vezir posiječe, nek ti prospe krv đe ti se prosula sve družine, ta ma ćeš biti njen drug i moj sin!“

Nesrećni mladić je pošao u Skadar, pristupio veziru i ispričao mu zašto je došao. I vezir se izdigao iznad sebe pa mu

je oprostio, skrojio mu nove haljine, poslao ga natrag doma, sokoleći ga da ga majka neće više karati, „no si joj se odužio pošto si kod mene doša!“

Ovo je herojski primjer majke koja je nadmašila sebe, moralna oporuka.

I sljedeći primjer (15) je priča o majki junakinji i njenom hrabrom i dostojanstvenom sinu. Nakon sječe šaljских glavara kod vezira skadarskog bila su u službi dva Šaljanina. Jedan je bio protiv vezira i zato je posječen. Kolja je bio odan veziru, pa ga nijesu dirali. Ali vezir je znao da je Kolja bio u ljubavi i prijateljstvu sa posječenim plemenikom i da mu je on sigurno kazao imena onih koji su bili protiv vezira, a nijesu pronađeni i kažnjeni.

Vezir je tražio od Kolje da kaže njihova imena ili će biti kažnjen smrću. Kolja je veziru mirno odgovorio: „Ja sam ti vjeran bio, a što mi je drug na besu i poštenju riječ kaza, to mi ne dopušta čast da kažem, no bi osramotio sebe i svoga svakoga, da mi se zapoju sramotne pjesme arbanaške!“

Turci ga udare na velike muke, ali pošto ni tada nije pokazao povjerenja mu imena, pozovu njegovu majku misleći da će ga ona, kad vidi na kakvim je mukama, zakleti da sve kaže. Kad je majka došla našla je sina svezanog između dva ognja, na mukama da oči iskoče, a dželat drži sablju iza vrata. Međutim, mimo svih očekivanja, majka je postupila suprotno, a u skladu sa moralnim kodeksom svoga naroda i osjećanjem lične časti i dostojanstva: „Koljo, Koljo, čuva' pamet i čast, a ne žali dvije užice krvi što će ti vezir prosut, čast pri tebe, a sramota pri njemu!“

Vezir je naredio da se Kolja posiječe. Majka Šaljanka je pritrčala, ugrabila sinovu glavu, ljubeći je i govoreći: „Sad si moj sin slađi, sjajniji no kad sam te na hata gledala, đe jašeš s vezirom!“ Rekla je da glavu odnosi, a zadnji kraj ostavlja veziru. Anegdota je apoteoza časti, čojstva i junaštva.

Zanimljiva je i priča (30) o Marku Vuksanu, Klimenti iz Selca, jednom od najboljih arbanaških ljudi i junaka svoga doba. U njegovom selu bila su dva brata za koje se računalo da su slabi

ljudi. Nakon neke verbalne svađe, Marko na to nije obraćao pažnju, a ova dvojica odlučiše da mu naprave busiju i da ga ubiju. On je vidio da ga čekaju, ali je mirno išao prema njima. Prvo je jedan potegao otonac, ali puška „ne uždi, no fršti“, na što Marko idući pljunu. Isto se desi i drugome bratu. I Marko opet pljunu.

Sud je uhvatio dva brata, poveo ih na zbornu mjesto, pred crkvu đe se prestupnicima i krvnicima sudilo. Po zakonima arbanaškim znalo se koliko se plaća krv za ubistvo, a koliko za ranjavanje. Čak je cijelu krv plaćao onaj ko pokuša da ubije, a puška mu ne opali. Tako je trebalo da se postupi i sa dva brata, ali jedan od sudija je smatrao da Marko Vuksan treba da plati dvije krvi jer ih nije htio da ih ubije puškom, no je pljunuo na dva Selčanina, a time ih je naživo moralno ubio, i učinio da se od njih svako stidi „koji u njih dio ima“. Tako se ova presuda i svršila. Po ovoj anegdoti Marko Vuksan je postupio junački, ali ne i čojski, jer je pomenutu dvojicu ponizio, a i oni su ljudi – kakvi su da su.

Na granici između Kuča i albanskih plemena u Malesiji bilo je i neprijateljstava i prijateljstava, sukoba i pomaganja, ali je ono što je pozitivno pretezalo. Istina, ostala je riječ: „Poklaše se kao Kuči i Klimenti!“

Marko Miljanov u 56. primjeru svoje knjige uzoritih priča i anegdota kaže kako je jednom zamalo došlo do međusobnog pokolja ova dva plemena prilikom neke pomire. Glavari sa obje strane su bili mirbene sudije. Ali, dešavalo se da se, kad ne bi uspjeli da izvrše pomiru, obostrano čine velika zla. Tako je htjelo biti i ovom prilikom. Pošto se vojska bila pomiješala i takmičila u nekim tradicionalnim igrama, došlo je do rđavih riječi između jednog Kuča i Klimenta, na što i glavari ustadoše spremni na kavgu. Samo Vukić Popov Kuč i Prel Đeloš Klimenta ostadoše mirni na svome mjestu. Čak su i glavare prekorili, koji su došli da mire i sude zločincima, sad su pošli da i sami zlo čine.

Glavari se postideše i nastaviše svoj pomirbeni rad, a vojska, kao pokisla osta bez predstave i pokolja. Da nije bilo Vukića Popova i Prela Đeloša ko zna šta bi se desilo. Njih dvojica su se

pokazali kao junaci u čojstvu. Izvisili se iznad svih i iznad sebe.

Kad su bile nerodne, sušne gladne godine Kuči i druga pogranična crnogorska plemena su nailazila na pomoć i solidarnost albanskih plemena.

U vrijeme čuvenih junaka i glavara Husejina Hota i Čubra Petrova udarili su Kuči na hotsku planinu, plijenili Husejinovu stoku, čobane posjekli, a katun poharali. (Primjer br. 29)

Međutim, pošto su zbog toga bili zatvoreni pazari, a bila nerodna godina i prijetila glad, vojvoda Čubro Petrov je, bez obzira na neprijateljstvo, za spas i opstanak kučkog plemena pošao kod Husejina Hota da ga zamoli da ode kod vezira skadarskog da bi učinio da se Kučima otvore pazari.

Po arbanaškom običaju Husejin Hot kad je vidio da mu krvnik dolazi, reče: „Dobro doša prijatelju!“ Husejin Hot se izdigao iznad svoje štete i uvrede, rekavši: „Dobro doša prijatelju!“ Čubro mu ispriča zašto je došao, da je velika muka na narod, da prijeti pomor od gladi, pa ga moli da, i pored toga šta su mu učinili, zajedno pođu kod skadarskog vezira i da kod njega posreduje da se pazari otvore. Vezir usliši Husejinovu molbu. I oni se zaista otvoriše, tako da narod nađe spas.

Tako je vojvoda Marko Miljanov, u knjaževoj nemilosti sijedi „razvojvoda sa Meduna“, u svojim primjerima ostavio zavještanje i moralnu oporuku i crnogorskim i arbanaškim plemenima – koja se svodi na *moralni imperativ* da bez zajedničkog života, poštovanja, povjerenja i sloge nema ni opstanka ni budućnosti. *Primjeri čojstva i junaštva* su vijenac etičkih podviga, kroz koje emaniraju crnogorski i albanski pogled na svijet, filozofija života i afirmacija čojstva kao činjenje dobra i dobrog postupanja prema drugome, ali i kao odbrana sebe u oreolu časti i etičke slave, koji ostaju u vjekovnoj memoriji naroda, što je ne samo ozarenje prošlosti nego i zaloga za budućnost.